
ASPECTES TERRITORIALS DEL TRACTAMENT DE RESIDUS. TENDÈNCIES ACTUALS*

I Maria Angels Alió i Torres

*Professora del Departament de Geografia
Humana de la Universitat de Barcelona*

II Josepa Bru i Bistuer

Professora de l'Estudi General de Lleida

III Josep Ll. Moner i Tomàs

Centre d'Ecologia i Projectes alternatius

I

1. Introducció

Si tenim en compte que la geografia és una ciència que estudia les relacions de l'home amb el medi ambient, no sorprendrà a ningú que els residus industrials siguin per a nosaltres motiu d'interès i d'investigació. Abans, però, d'estendre'ns en la problemàtica dels residus industrials aquí a Catalunya ens agradaria precisar algunes qüestions prèvies. La primera, la que es refereix al mateix concepte de territori. Després, en segon lloc, la consideració dels residus com elements territorials. I finalment, en tercer lloc, les modalitats i incidència del seu tractament, la que aquest està condicionat per les característiques internes de les estructures socials i econòmiques que regulen les relacions entre la societat i l'espai.

Quant a la definició de territori, cal tenir present que aquest concepte no inclou només els elements del medi físic. El territori és també un espai limitat i organitzat per l'ús, comportament i objectius que la mateixa col·lectivitat ha acabat acceptant com a dominants. Per tant, encara que en aquest espai hi intervinguin els elements que caracteritzen el medi físic, també els elements del medi material construït per l'home durant la història esdeven factors importants de configuració del territori. Es tracta, doncs, d'un espai en el que l'activitat quotidiana, que reproduceix en l'espai la desigualtat i les diferències en les que es basa la nostra societat, genera friccions, concordàncies i conflictes que, segons les circumstàncies, acauen esclatant de manera més o menys intensa

*Els textos dels apartats I, II i III corresponen, respectivament, a cadascun dels tres autors indicats

Pensem, en conseqüència, que el territori no és espai amb una organització immutable i que les seves estructures van construint-se i canviant a remolc del mateix procés històric. Per això no pot ser contemplat fora del moment històric del qual s'està parlant, ni les problemàtiques que intentem resoldre poden ésser afrontades al marge dels conflictes que generen aquelles decisions que, com el Pla Director per a la Gestió dels Residus Industrials, potencien unes pautes d'ús de l'espai que una part important de la població no està disposada a acceptar.

Els residus industrials no s'insereixen per tant en el territori de manera aleatòria, sinó que la seva incorporació com un element més dins de les estructures territorials respon a uns principis marcats per les lleis i les pràctiques que ha institucionalitzat la societat. Així, tot i que, en general, el seu tractament estigui sempre condicionat pel principi de la minimització de les despeses, aquesta forma d'estalvi ha tingut d'anar variant en els últims anys d'acord amb una colla diversa de circumstàncies. Pensem, per exemple que la pràctica habitual del tractament dels residus durant els anys cinquanta i seixanta, que consistia en l'abocament directe als rius i a les xarxes de clavegueram, està en procés de substitució, a mesura que el desenvolupament legislatiu —entre el que destaca la tipificació dels residus industrials tòxics i perillosos— està empenyent al sector públic a tractar els problemes que es deriven de l'evacuació incontrolada dels residus per part de les empreses.

En relació al tema del tractament, no podem però amagar que les formes d'«eliminació» més freqüents continuen utilitzant encara l'abocament clandestí. En molts casos, els residus són barrejats amb les runes de la construcció i es fan servir per al reompliment d'indrets diversos —excavacions i barrancs entre d'altres. És a partir d'aquesta pràctica, que afecta sobretot a les franges perifèriques de les àrees urbanes i que, per tant incideix de manera desigual en el territori, que voldríem proposar algunes consideracions sobre la problemàtica de l'inserció territorial dels residus industrials aquí a Catalunya.

Centrarem aquestes consideracions atenent-nos als resultats d'una investigació que estem realitzant des de fa ja alguns anys sobre la localització dels abocadors «clandestins» i de la que poden avançar-se una sèrie de conclusions, que si bé són encara provisionals, reforcen la importància dels factors següents: minimització de les despeses de transport, conflictes amb els usos urbans i desenvolupament legislatiu. Observem la interactuació dels tres factors en el gràfic següent (Figura).

2. Tendències de localització de l'abocament incontrolat

En una primera lectura i fixant-nos en la ubicació de les empreses productores de residus industrials tòxics i perillosos i la distribució de les àrees afectades pels abocadors «clandestins», veiem que es defineix una primera zona, que encercla el Barcelonès, on els abocadors clandestins, reomplerts amb deixalles produïdes durant els anys seixanta i principis dels setanta, s'han anat soterrant des de finals dels anys setanta i principis dels vuitanta. Els llocs més afectats en aquest sector van ésser els que tenien un ús públic, per exemple parcs, jardins i equipaments, o bé agrícola els quals, en cap cas podien competir en valor amb els espais que degut a la qualificació residencial gaudien de major control.

Als marges d'aquesta primera zona pot observar-se la presència d'una segona àrea, delimitada per una línia de traç discontinu i que afecta principalment a les actuals perifèries metropolitano-industrials de Barcelona. Aquí és on s'hi troben els abocadors que estan encara en procés de colmatació i que provoquen el rebuig més intens per part de les localitats afectades. Veiem també de manera semblant que s'està repetint el mateix fenomen entorn els voltants de Tarragona, de Girona i de Lleida. Hem de considerar a més a més que una anàlisi més detallada amb una altra escala, permetria identificar una tendència similar en la localització d'abocadors als voltants de subcentres industrials com els de Martorell, Manresa i d'altres.

Finalment i en tercer lloc, constatem la tendència progressiva a la ubicació cada cop més dispersa dels abocaments en les perifèries metropolitananes del litoral-prelitoral català. Aquesta tendència recent estaria però subordinada a la proximitat dels eixos de comunicacions importants que, entre d'altres funcions, compleixen també el seu paper com a canals de difusió dels elements contaminants.

Sense entrar en detall en aquesta problemàtica, no podem deixar d'apuntar la intensitat amb la que poden presentar-se els fenòmens de contaminació en una sèrie de contrades que, en aquest moment estan essent ja receptors de residus industrials i que, al marge d'expectatives turístiques o d'implantació industrial no contaminant, tampoc no han desenvolupat tots els instrumentals legislatius, urbanístics i de control en general que atorga la normativa actual.

Per la seva banda, en canvi, tant el preu del sòl com les possibilitats de revalorització a curt i mig termini de les zones urbanes, ha facilitat la inter-

venció i el control d'usos degradants que estarien essent sotmesos a un procés d'expulsió cap al rera país

3. Les polítiques de gestió dels residus industrials i les expectatives territorials

Dins de l'actual marc de gestió dels residus industrials fan falta, per tant, una llarga sèrie de canvis importants i en profunditat: canvis en l'àmbit de les fases i les tècniques de producció —adreçant la nostra indústria cap a la minimització— i canvis en els sistemes de tractament final dels residus. No m'estendré ara en aquest tema, que Josep Lluís Munné ja tractarà per la seva part, sinó que per acabar, voldria centrar-me només en els aspectes locacionals de les plantes de tractament i de dipòsit que contemplava el Pla Director per a la Gestió dels Residus Industrials.

Recordem només, en aquest sentit, dues qüestions: Una la que fa referència a la minimització de les despeses, que actua com a premissa bàsica de tot el Pla i de la que se'n deprenen dues conseqüències: la primera, la centralització del tractament dels residus en unes poques i grans instal·lacions, i la segona el fet de que aquestes plantes no estiguin excessivament allunyades dels nuclis industrials importants per tal de no gravar excessivament les despeses de transport dels residus des dels llocs de producció.

La segona qüestió a la que volia referir-me té per objecte el tema de les localitzacions que en el seu dia van ésser aprovades pel Consell Executiu i que responen tant a les premisses anteriors com a la possibilitat de potenciar determinats processos d'industrialització cap a l'interior català.

Se'n desprén doncs, i ja com conclusió final, l'existència d'un clar paral·lisme entre la lògica locacional dels abocadors incontrolats i la lògica d'unes decisions que, ben al contrari, es suposa que haurien de modificar substancialment les tendències territorials que graviten entorn dels residus industrials.

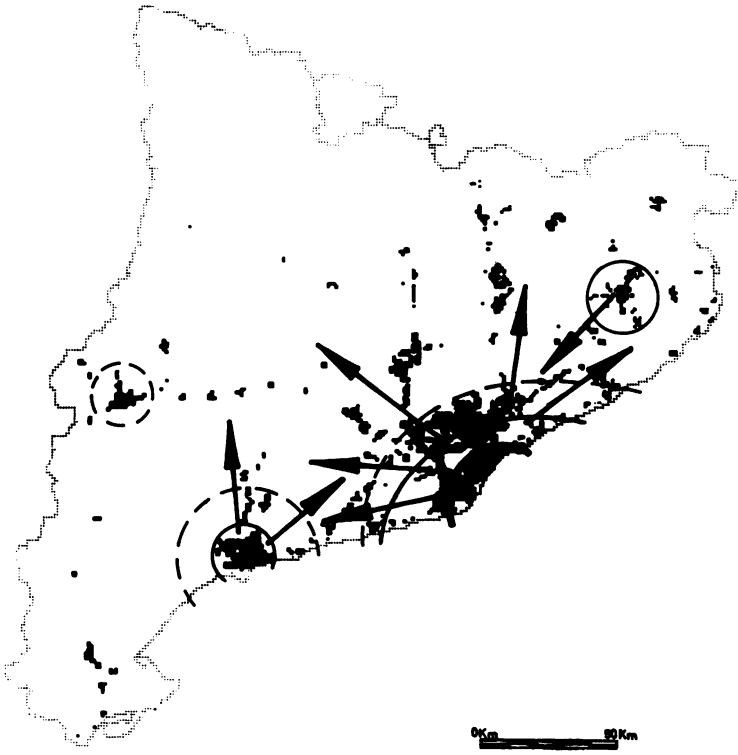

FIG. . LOCATION OF S.I.W. PRODUCTION.MAIN TRENDS OF CONCENTRATION AND SPREAD OF DUMPS (*)

CONCENTRATION ZONES

- Old dumps (full)
- Recent dumps,quickly packed
- - - - - New big dumps and waste spread

TRENDS ON SPREAD OF DUMPS

LOCATION OF S.I.W. PRODUCTION SOURCE: R.D.&R.J.C. WASTE COMMITTEE OF CATALONIA

** Referència Figura 1: M.A.ALIÓ i J.BRU: *Geography of Contamination: The Location of Industrial Waste Dumps in Catalonia*. «GeoJournal». Dordrecht-Boston-London,22.4,1990. pp. 429-437.

II

Bona tarda a tothom, en aquest repartiment de tasques entre na Mª Àngels i jo, acostumo a encarregar-me, per caràcter i per tarannà, dels temes de caire més global, uns temes que són fruit de la reflexió a la qual ens han portat els anys que fa que treballem en la recerca de les pautes de distribució territorial dels residus industrials i dels impactes que hi porten aparellats.

Tractaré només dos temes que ens semblen centrals: d'una banda posar en comú algunes reflexions sobre el que significa des de la perspectiva de la Geografia humana, l'ordenació del territori, en termes generals i en particular en l'aspecte dels residus industrials; després, en el marc d'un tema també molt estimat pels geògrafs, el de la percepció del territori, passaré a analitzar com la imatge que la població té del territori català ha jugat un paper decisiu en la polèmica sobre els residus.

1. Ordenació del territori i gestió de residus

La reflexió sobre l'ordenació del territori comença per una afirmació taxativa i és la de que, de fet, el territori s'ordena sol, vull dir que el que hi trobem localitzat a cada lloc no és aleatori, ni és fruit de la casualitat sinó que es tracta del resultat previsible de la competència per l'apropiació d'un recurs escàs: l'espai.

Entendre la distribució dels usos del sòl ens remet a l'anàlisi d'una dinàmica de confrontació i conflicte entre els diversos agents econòmics, que actuen sobre la base del càlcul de la relació cost-benefici i, en definitiva, el que s'ubica a cada lloc resulta del poder relatiu d'aquests agents per a ocupar el territori.

Segons això, «l'ordenació» del territori que tenim en aquests moments al nostre país, respecte al tema dels residus, és la resultant de l'actuació dels industrials alliberant-se dels seus residus d'una manera incontrolada, escamant-los pel medi sense altre criteri que l'estalvi dels costos de transport, ocupant il·legalment un sòl o amb la complicitat del propietari i amb la inhibició o escassa capacitat de control de les administracions.

Ordenar el territori, de debó, consisteix en redreçar aquest «ordre desordenat», en el cas que ens ocupa, abordar el tema dels residus a partir d'unes directrius, d'uns criteris, en definitiva d'una política global. I aquí

cal sortir al pas d'una confusió freqüent i és la de que ordenar el territori equival, simplement a introduir racionalitat tècnica i/o econòmica. No és tan simple, ni tan «neutre», i per argumentar-ho permeteu-me recordar una definició d'un dels homes amb reconeguda competència sobre qüestions territorials, en Josep Mª Carreres i Puigdemonges, que clarifica molt les coses: ell va definir, ara fa quasi bé 10 anys, l'ordenació del territori com «un conjunt d'accions que tracten d'aplicar uns objectius o sistemes de valors globals —i fixem-nos en això— a l'àmbit del territori i en les decisions que utilitzen aquest...».

En Josep Mª Carreras enuncitava clarament que, en darrera instància, ordenar el territori vol dir materialitzar un sistema de valors, amb la qual cosa és una fal·làcia, el que s'acostuma a fer, que és, lligar un problema que implica al territori amb una solució tècnica, obviant el fet que entremig del problema i de la solució tècnica hi ha unes decisions que tenen a veure amb sistemes de valors. És a dir, que quan se'ns planteja un problema, com el de la relació residus/territori i automàticament es fa l'enllaç directe amb la solució tècnica, que mai no és l'única possible malgrat que es detecta una acusada tendència a donar-ho a entendre, se'ns amaga un pas que consisteix en explicitar quins són els valors, quines les opcions que s'han pres per a decidir-se per aquella solució tècnica i no una altra de les que, ben segur, són possibles.

Davant d'això, hom creu que el fonamental d'una ordenació del territori, que vol ser democràtica i aplicar criteris de protecció ambiental i de justícia social i territorial és, en primer lloc, l'explicitació de les premisses que la fonamenten, i després, el manteniment de la fidelitat a aquestes en les mesures concretes, de manera que vertaderament es trenqui amb els valors implícits d'aquella «ordenació desordenada» de la qual us parlava i que tendeixen a la perpetuació dels usos del sòl que donen la màxima rendabilitat.

Explicitar els valors no és cap qüestió metafísica, vol dir determinar quins són els agents que realment podran decidir en la gestió, quins són els costos que s'està disposat a assumir, i quan dic costos em refereixo a costos socials, costos ecològics i costos econòmics, no només als últims; és a dir, quina és la nostra escala de valors respecte dels costos i finalment quin és el futur que dissenyem pel territori a curt, mig i llarg termini.

Només sobre aquestes premisses podem començar a parlar d'un Pla assumible col·lectivament, i això és el que no és el «Pla Director per a la gestió dels residus industrials a Catalunya». No ho és perquè no contem-

pla cap dels punts esmentats i perquè, a més, posa en perill el futur del territori pel fet de centra-se exclusivament en el curt termini, en la solució d'urgència a partir de la instal·lació d'infraestructures dites «d'eliminació» que, es diu clarament, com un dels pocs criteris explícits, col·laborarà al reequilibrament territorial en fomentar la instal·lació d'indústries, evidentment generadores de residus.

Quan el que es suposa que es té a les mans es un Pla per a «fer net» segons diu la propaganda oficial, un no entén com es pretén lluitar contra el problema de l'acumulació de residus produïts per la indústria, a base de fer-lo més gros, produint-ne més. Aquí ni s'ordena ni es planifica el territori. Dissortadament l'Administració de la Generalitat ignora la majoria de la població i assumeix i pretén fer-nos assumir els valors del mercat també per a la gestió del territori, del medi ambient i del que ambdós signifiquen per al nostre futur col·lectiu.

2. Les imatges del territori en les opcions de gestió

El segon aspecte que volia comentar, ràpidament, per a no abusar del temps que ens ha estat concedit és el de la imatge del territori i com ha incidit, aquí a Catalunya, en les reaccions al dit col·loquialment «Pla de Residus».

Fora de les argumentacions sobre els riscos ambientals i socials de les instal·lacions per al tractament de RSI, a les quals no em referiré, el discurs que ha assolit una més àmplia difusió en la polèmica sobre el Pla de Residus ha estat el de que aquest constituïa una clara manifestació de la relació desigual Camp-ciutat, en la qual la ciutat que concentra producció, benestar i riquesa i es desfà dels residus «important-los» al món rural comparativament deprimat, afegint-hi, a més, una contaminació que no es relaciona ni amb el tipus ni amb el volum de la producció local.

Les zones rurals afectades per la localització d'instal·lacions de tractament s'han sentit agredides per la prepotència del sistema industrial, de base urbana i han donat la seva resposta de rebuig.

Automàticament s'ha fet sentir el discurs contrari, quina manca de solidaritat!, no s'adonen de que ells també són consumidors dels productes industrials?, que el desenvolupament industrial és cosa de tots sigui quina sigui la localització de les indústries en concret?, a més, ni que la qualitat de vida urbana fós res de l'altre món, cada cop vivim pitjor, entre el tràfec, els fums i l'encariment de la vida.

Una polèmica tan real com inútil però clarament propiciada per la demagogia i l'oportunisme polític del discurs territorial dominant.

Amb la implantació del model comarcal, s'ha fomentat una visió del país com agregat de comunitats locals «naturals», amb arrels històriques i culturals, d'unitats que reflecteixen i fomenten el sentiment de pertinença per part de la població. S'ha jugat a una imatge ruralitzant de Catalunya mentre que la realitat dels fluxos humans econòmics i de la pròpia gestió de l'Administració autonòmica es basa sobre una Catalunya, com a sistema urbà, global que àdhuc depassa les fronteres nacionals.

És a, dir doncs, que el país real, que es gestiona des de les instàncies de govern i es planteja la integració europea i la idea de país que es «ven» als ciutadans, des de les mateixes instàncies, no coincideixen; no coincideixen i poden, a més, entrar en oberta contradicció, i això és el que ha passat arran del Pla de Residus que es planteja el territori des de l'òptica de la Catalunya sistema urbà i pretén que s'accepti des de les comarques pretesament sobiranes i independents i guardianes de les essències autòctones.

No es pot canviar de discurs segons convingui, si s'han creat expectatives de sobirania comarcal, si s'ha fomentat el particularisme localista, si d'una forma implícita s'ha volgut amagar el lideratge econòmic del fet urbà i industrial, que no es demani que la gent que no conviu físicament amb la ciutat i la indústria entengui i integri, de sobte, el discurs de la solidaritat territorial.

Aquest doble discurs, materialitzat al voltant dels residus, ha arribat a crispar els ànims enfrontant ciutadans i pagesos, idenfocant la vertadera arrel del problema. No es tracta de «a qui li toca el rebre» sinó de quines decisions es prenen, qui i com les pren, i en base a què, en abordar un problema que afecta el present i a un futur que és de tots.

Moltes gràcies.

III

1. Introducció

Primer de tot vull agrair als organitzadors la meua presència en aquest debat i posar de relleu la seva significació: l'intentar normalitzar les relacions que mantenen habitualment a la Comunitat Econòmica Europea els grups cívics, veïnals i ecologistes, d'una banda, i l'administració responsable de la gestió medioambiental, de l'altra. Entenc que és encertat, per a les diferents parts implicades en el plantejament dels problemes generats pels residus, el fet que una associació de base activa i cívica com ho és el Centre d'Ecologia i Projectes Alternatius, el CEPA, pugui debatre i expressar les seves opinions, probablement i possible contraposades a la de les institucions que tenen el poder de decisió, és a dir, els industrials, l'administració i els seus consultors. Així doncs, ho repeteixo, veig aquí un acte de normalització positiu que expressa una tendència, a la qual ens hi hem de veure abocats amb més o menys immediatesa.

Intentaré parlar breument de les tendències europees actuals del tractament dels residus. Tanmateix, vull aclarir que no es tracta pas, al meu entendre, de fer una descripció asèptica de la situació general perquè ja hi ha una abundosa bibliografia que descriu i detalla l'estat de la qüestió i, especialment, perquè ara mateix els conceptes sobre els residus i les possibilitats de tractament estan canviant molt ràpidament, cosa que cal celebrar. Aleshores seleccionaré algunes d'aquestes tendències, precisament aquelles que, des de la perspectiva de les organitzacions cíviques europees, ens sembla que s'han de tenir ben presents a l'hora d'elaborar plans de tractament de residus respectuosos amb el medi ambient i les comunitats. Finalment, si tingués temps i a tall d'exemple, intentaré de traçar el perfil d'un model possible d'evacuació dels residus que compleixi aquestes exigències respectuoses cap a la salut del medi i les comunitats.

Ara bé, cal començar per fer una matisació en relació al que he sentit exposar abans de la meua intervenció al Sr. Relea sobre el Pla de Residus d'inafausta memòria: jo crec que sí que ho és de conegut aquell Pla; s'ha fet prou popular i al nostre país hi ha hagut molts i molts lectors d'aquell Pla. I també hi va haver unes IIes. Jornades sobre residus industrials que es van fer al Pla de Santa Maria, a l'Alt Camp, Castellbisbal i Barcelona, on fou avaluat aquell Pla abastament. Llavors, de la mateixa manera que s'ha ofert la possibilitat de llegir i conèixer aquest Pla de Residus, per part de la Junta de Residus de la Generalitat de Catalunya jo també us proposo l'oportunitat de llegir les conclusions d'aquestes IIes. Jornades sobre resi-

dus industrials on, altrament, hi trobareu un bloc dedicat a la valoració crítica d'aquest Pla de Residus. Solament us cal posar-vos en contacte amb el CEPA o les coordinadores de la Conca i l'Alt Camp per obtenir-lo.

2. Orientacions comunitàries versus el Pla Director de Residus, avui ja rebutjat

Ja en aquelles segones Jornades vam triar uns punts de la Carta Europea sobre el Medi Ambient i la Salut, adoptada en la reunió de ministres del Medi Ambient i la Sanitat, a Frankfurt, els propassats 7 i 8 de desembre de 1989 perquè vam constatar que, dissortadament, no han estat preses en consideració pels redactors del Pla Director de Residus Industrials i encara tampoc amb prou garanties per l'actual projecte de llei.

Considerem que cap excusa no és acceptable a l'hora de negligir en l'aplicació d'aquests criteris dient que, «encara no estem prou a punt» o bé que «pertanyen al món de les utopies socials avui encara inabastables» (sic).

Les associacions cíviques i de defensa del medi ambient i l'ecologia insistim en què aquestes orientacions es facin realitats. No és acceptable una gestió fonamentada en una versió esquizofrènica per part de les autoritats al nostre país, perquè no pot haver-hi un tall, una separació, entre allò que es signa els dies de festa davant de la premsa (com avui que som disabte) i les pràctiques reals de gestió dels residus que més aviat conviden a posar-se la roba de feiner.

Així doncs n'he extret uns punts d'aquella Carta Europea que ara vull recordar-vos ràpidament. El primer declara que «la salut dels individus i de les comunitats han de tenir una clara prioritat sobre qualsevol consideració econòmica o comercial». I això ho diuen i ho signen els ministres dels països europeus; jo no sé si personalment se la creuen i la volen fer operativa, però no podríem admetre cap mena de frivolitat en aquest sentit, s'ha d'ésser conseqüent amb el signat a la declaració. I perdoneu que insisteixi a recordar-vos-ho, però declara la «clara prioritat sobre qualsevol consideració de tipus econòmic o comercial».

El segon punt parla de què «l'element prioritari respecte d'aquests temes hauria d'ésser d'acord amb el lema que prevenir és millor que guarir».

El tercer punt estableix que «les polítiques i les tecnologies s'han d'introduir amb prudència i mai abans de fer una avaluació prèvia sobre el medi i la salut».

El quart punt diu que «les comunitats hauran de ser consultades i involucrades en el control del seu entorn propi».

Al darrer punt dels que he seleccionat s'afirma que «cal aplicar el principi que tota entitat pública o privada que pugui causar mal al medi ambient o la salut, sigui feta responsable», és el famós principi comunitari segons el qual «qui contamina, paga». Cal recordar, en aquest punt, que aquest principi comunitari ja va ocasionar a Catalunya que la Llei sobre Residus Industrials hagués de ser sotmesa a un urgent Decret Tècnic per canviar-la, perquè, de fet, no havia incorporat aquest principi (!). Aleshores es va solucionar d'una manera prou curiosa i simptomàtica d'una manera de fer que, esperem-ho, no tingui continuïtat pel que fa a la política medioambiental de la Generalitat: elaborar un decret tècnic de correcció per una Llei que demanava a crits una profunda modificació per tal d'incloure aquests tipus de criteris suara esmentats.

3. Pagar, però per a deixar de contaminar.

Tot seguit us voldria fer la següent reflexió: des d'una perspectiva ecològica, no sembla pas que aquest principi abans esmentat pugui fer gaire contents a les organitzacions ecologistes i medioambientals europees. Interpretacions interessades i insolidàries d'aquest principi (especialment per part d'alguns industrials amb el suport de l'administració) han dut a considerar que hi ha un sector de la societat —generalment els industrials, però no exclusivament, ja que sovint molts ciutadans comparteixen de facto, aquest criteri— que estaria autoritzat, que tindria el dret a contaminar per determinades raons (econòmiques,...) sempre que, això sí, després pagués (diners, multes,...) !.

A nosaltres ens sembla que els esforços de les comunitats europees i de la nostra pròpia comunitat nacional catalana hauran d'adreçar-se a què els principis legisladors i les pràctiques reals de gestió dels residus s'adrecin a què *ningú tingui el dret de contaminar* i menys amb l'excusa del principi comunitari «qui contamina, paga» (!). És molt diferent la situació de dir «puc contaminar, però després pago» d'una altra que fa «en tot cas, pago, però per deixar de contaminar». A mi m'ho sembla, afortunadament, aquesta és la tendència que, també amb l'ajut del nostre país, s'està implantant a Europa.

Penso que aquesta lectura que us he proposat adueix retrets molt importants sobre què es vol fer, què es pot fer i què cal fer en aquell Pla Director de Residus ja que és ben clar que no contemplava aquesta perspectiva que els industrials, els causants principals de la producció de residus siguin aquells que primer hagin de pagar i sobretot en el sentit esmentat de reconvertir ecològicament les indústries per deixar de contaminar. Aquí rau l'esforç prioritari.

4. La perspectiva ciutadana a Europa i Catalunya.

Pel que fa als criteris que són vigents en el territori europeu des d'una perspectiva cívica, començo tot recordant-vos una anècdota prou significativa, al meu parer, que ens comentaren els ponents d'aquelles Illes. Jornades sobre Residus Industrials vinguts dels països centre-europeus i que, d'alguna manera, podem dir que representaven les opinions i la sensibilitat de la xarxa cívica, ciutadana, medioambiental i ecologista que existeix en aquests països. Justament a la sessió feta a l'Alt Camp on hi assistiren força veïnes i veïns dels pobles de la Conca de Barberà, aquests ponents estrangers ens reconeixien que esperaven trobar-se en un context de pagesos rucs o pagesos, com a mínim mal informats i egoistes, tal i com ho havia informat (?) abastament els mitjans de comunicació, però que la seva sorpresa havia estat molt forta en constatar l'existència d'una important, diguem-ne, cultura sobre els residus i els seus problemes en aquelles comarques.

Es van trobar que moltes de les propostes que venien a oferir ja havien estat assumides pel moviment popular. I aquest moviment, aquesta cultura popular sobre el tema no poden ésser menystinguts; perquè contràriament al que es va dir injustament des dels mitjans de comunicació pròxims a les visions tecnocràtiques, ja definitivament obsoletes per la cura del medi ambient, que va escampar insistentment la propaganda institucional de la Junta de Residus, de la Direcció General del Medi Ambient (?), conselleria d'Obres Públiques o el mateix Consell Executiu, si haguessin fet cas a les demandes, sòlides i documentades, del moviment cívic popular de les coordinadores i la plataforma de batlles i regidors dimissionaris, no haurien acabat retirant vergonyosament un Pla del qual de bon principi autoritzades patums del govern de la Generalitat havien declarat no estar disposats a «retirar-ne ni una coma» (Sr. Prenafeta dixit).

Si s'hagués escoltat, per part de l'administració competent en matèria de residus i medi ambient, les primeres propostes d'avenç cap a la solució global del problema dels residus industrials —Primeres Jornades sobre

Residus Industrials— i dels residus urbans— proposades d'experiència pilot per a la recollida selectiva de les deixalles en el seu origen— que proposà el CEPA. Si s'hagués escoltat aquest tipus de proposta, el país i la mateixa administració s'hagués estalviat força maldecaps.

Perquè no es tracta ara d'una reivindicació (de justícia d'altra banda) del tipus «teníem raó nosaltres que tenim menys recursos i no l'administració» que per exemple, no cal recordar-ho, no ha fet dimitir ningú; no. Es tracta de constatar, per aprendre la lliçó i extreure'n conseqüències, que els canvis que tot just tímidament la nova llei que serà presentada al Parlament enceta, ja els haurien pogut posar en peus fa quasi quatre anys enrera. Ja a les conclusions de les Ies. Jornades sobre Residus Industrials —editades pel CEPA ho vull recordar el novembre de 1987— si més no l'administració ja hi podia trobar la informació i els criteris de gestió respectuosos amb el medi ambient que ara tot just es veu obligada a tenir present, tant en relació a les opinions dels ciutadans i grups cívics com a les mateixes directrius de la CEE. Algun destacat membre de la Junta de Residus ja fou convidat aleshores i fins i tot assistí en aquelles primeres Jornades: no és cert que tenim raons per dubtar de la voluntat o la capacitat per aplicar les mesures que, almenys en els enunciats, sembla que recollirà la propera llei de residus?.

Aquesta preocupació no és exagerada o fruit d'una fòbia personal. Heu pogut escoltar abans de la meua intervenció que l'alt representant de la Junta de Residus insisteix a defensar un Pla Director que ha estat retirat. Val a dir que ningú no l'accepta al nostre país. Ni tan sols les forces polítiques i els mecanismes de representació parlamentària, això no ho podem oblidar.

Per això la nova llei es veu obligada a introduir canvis. Perquè s'han enfonsat els «arguments tècnics» que plantejava aquell refusat Pla Director i reivindicava amb particular entusiasme el conseller Molins. Ja ningú, llevat potser del Sr. Relea, defensa que és en la gestió dels residus únicament, però no en el fet de produir-los on rau la seva perillositat i efectes contra el medi ambient.

Efectivament, la generació dels residus n'és la causa principal, agreujada per la seva gestió deficient. En això a hores d'ara sembla que coincideixen fins i tot les diferents propostes de llei que han presentat els diferents grups parlamentaris. Això és positiu a l'hora de situar correctament la línia fonamental d'acció que cal demanar als poders públics: cal evitar la producció de residus i l'ús de productes perillosos per a la salut i el medi, cal fer canvis profunds en el consum.

Molt ràpidament i a tall d'exemple d'aquesta coincidència de criteris amb les diferents organitzacions cíviques europees que han presentat propostes, us voldria llegir alguns dels punts que van ser presentats per l'assemblea del Bund, una de les principals associacions cíviques medioambientals alemanyes, perquè hom pugui constatar l'alt grau de sintonia respecte al que estem proposant les associacions ecologistes catalanes, com ara el CEPA, o el conjunt del moviment popular contra les instal·lacions dites «d'eliminació» de residus, com ara les coordinadores de l'Alt Camp, la Conca de Barberà, Castellbisbal, Tona, Besalú, Conca de la Tordera,... en relació als criteris de gestió dels residus.

Aquesta assemblea de delegats del Bund alemany exigia del seu govern federal un canvi radical en la política de tractament dels residus. Demanava que la producció de substàncies i residus perillosos cal evitar-los des d'un principi, modificant si convé les substàncies problemàtiques i els processos de producció de risc.

Aquesta associació de base europea també coincideix amb el nostre criteri de plantejar, que, mentre el govern alemany no es vegi capacitat per a presentar un concepte tècnic, pràctic, convincent i fiable a l'hora d'endegar polítiques efectives de reducció i evitació de productes i residus perillosos, aquesta organització s'oposarà a la construcció de noves instal·lacions pels residus especials, cosa que fins aquell moment va ésser tolerat en alguns casos sota esperances que avui s'han demostrat falses. Són els anomenats, per l'administració, abocadors de tercera generació o els procediments tèrmics d'alta temperatura. Les raons adduïdes van ser clares: l'experiència els ha demostrat que si s'admeten en les condicions de no evitació dels residus, noves instal·lacions «d'alta seguretat», l'únic que s'aconsegueix és donar carta blanca a la continuació de la contaminació, a la producció de nous i més complexos residus especials i, en definitiva, al manteniment de la insuportable situació actual europea i planetària.

Així s'exigeixen com a *mesures polítiques* immediates: la prohibició de substàncies, productes i procediments que tinguin conseqüències negatives o risc per la salut i el medi; tractaments específics i proves de tolerància cap al medi a l'hora d'atorgar els permisos a les indústries per a fabricar productes o procediments amb producció de residus especials; exigència d'aplicació completa de les lleis alemanyes i comunitàries (p. e. la llei Gebot) sobre la minimització de les substàncies residuals dins de la tramitació dels permisos d'acord a la llei federal de protecció de les emissions; l'acabament de la incineració a l'alta mar i l'exportació de residus; l'obligatorietat dels productors i comerços de fer-se responsables de la

recollida dels productes ja usats amb substàncies nocives. Com a *mesures tècniques*: desenvolupar una sortida efectiva a la química actual dels halogenats orgànics a causa de les seves conseqüències no predibles; registrar i endegar les possibilitats tècniques ja existents per a la minimització i evitació dels residus tòxics i perillosos amb mesures pre-producció, durant i posproducció; ajustar el nivell i les obligacions entre les despeses per aplicacions tecnològiques en el procés de producció i les del tractament dels residus.

Com a *mesures econòmiques*: desenvolupar una estructura de dades fiables, actuals i totalment transparents a la consulta de les associacions ciutadanes; fer fortament carregoses les produccions perjudicials mitjançant una política d'impostos i taxes sobre les matèries primeres, els productes i els residus tòxics i/o perillosos; etc.

Bé, confio que aquestes pinzellades hauran bastat per la intenció abans anunciada: fer veure que, realment, hi ha sintonia entre les demandes suara sintetitzades massa ràpidament de les organitzacions medioambientals europees i les que aquí han defensat, amb prou èxit i en situacions conflictives les coordinadores de les comarques i pobles afectats per les ubicacions proposades pel ja vençut Pla Director. No hi ha plantejaments forassenyats, o com a mínim, es corresponen amb els dels, figura, cultes i documentats ciutadans centre i nord-europeus.

5. Calen criteris científics-ecològics per acarar el problema dels residus.

Tot seguit, passo a comentar-vos un parell de qüestions que hom suposa que haurien de tenir-se sempre presents com a criteris per a l'elaboració de plans d'actuació dels residus.

La primera qüestió ja ha estat esmentada; no comptava pas de tornar-ne a parlar, però ho haig de fer perquè el fil de les argumentacions del que he pogut escoltar abans dels il·lustres consultors de l'administració considero que són erronis. Efectivament, m'estic referint al tema de la pretesa «eliminació dels residus». No es tracta d'un simple oblit semàntic, és un concepte no justificable des d'una perspectiva científica, però prou arrelat en les explicacions que abans se'ns han fet. Contra aquest criteri acientífic hi ha establerta una llei ecològica, que sorprèn sovint a determinades persones, fins i tot amb una formació tecnològica important, la qual esmenta una cosa aparentment tan simple com que tot va a parar

a algun lloc. Tanmateix, aquest «tot va a parar a algun lloc», sovint és oblidat i no solament pel Pla Director, sinó per tota la literatura de la Junta de Residus i la Direcció General del Medi Ambient que constantment parlen de «l'eliminació dels residus», una sana intenció que interessaria d'allò més als alquimistes, però que no sembla prudent com a criteri actual per a la gestió dels residus. Aquesta lamentable expressió no sembla pas acceptable des d'un punt de vista científic, perquè, en tot cas, l'únic que s'aconsegueix és el trasllat o el tractament d'una part dels residus. La segona qüestió solament pretén de recordar la conveniència d'entendre que l'àmbit de les deixalles té una importància especial en la recerca dels models d'evacuació respectuosos amb el medi ambient, perquè gairebé totes les mesures de producció i de tractament relacionades amb el medi ambient (l'aire, l'aigua, els residus, els abocadors vells) porten a nous residus pels quals cal trobar una estratègia d'evacuació a llarg termini i no una aparença d'eliminació.

Permeteu-me d'estendre'm sobre alguns aspectes conseqüència d'aquests criteris que convé no oblidar.

Una d'aquestes conseqüències és que les organitzacions medioambientals i ecologistes europees plantegem, en totes les discussions amb les administracions teòricament competents, la necessitat de contemplar un fet inqüestionable: les exigències cada cop més estrictes de netedat dels gasos, de les aigües residuals, de la inertització dels residus, condueixen a un AUGMENT globalment considerat de la quantitat i de la perillositat dels residus. Aquest volum de residus addicionals com a conseqüència del seu tractament i dipòsit per mètodes pasius esdevenen font de noves emissions a l'aire, l'aigua i el sòl.

Es per això que en l'avaluació de la bondat dels mètodes de tractament i emmagatzament de residus més apropiats hi juga un paper cada vegada més important l'avaluació de les emissions totals. A aquest efecte cal sempre demanar dels projectes i actuacions de l'administració i dels particulars, que es presenti el balanç energètic i d'emissions totals amb referència al recorregut de les substàncies des de la matèria primera, passant pel producte manufacturat i els residus preparats convenientment per al seu emmagatzament final.

D'acord amb això anterior algunes de les classificacions mateixes dels Residus i, encara amb més raó dels mètodes «d'eliminació» que volen justificar, semblen més que qüestionables; amb freqüència, l'anomenada eliminació no és res més que una dispersió de contaminants no suficientment

avaluada o, pitjor encara, una concentració de toxicitat; amb freqüència, molts sistemes de tractament o d'inertització no són res més que un desplaçament o una retardació de les emissions i dels problemes.

A tall d'exemple, doncs, el tractament de les aigües residuals condueix a noves quantitats de llots, que portats a abocadors —per més controlats o de 3a. generació que siguin— aportaran noves aigües de filtració: el tractament de les quals...

Així doncs, considerat a llarg termini, el tractament d'aigües de filtració no és altra cosa que un retardament de les emissions de les substàncies contaminants. I el mateix valdria per a les aigües de filtració i de rentat de gasos, la pols, cendres i escòries d'una planta d'incineració o de tractament tèrmic com algú altre s'estima més de dir.

Anem ara per una altra consideració de gran importància: els problemes derivats de la varietat de les substàncies. No es pot calcular, en principi, el risc ecològic i sanitari que suposen els residus ara en el present i de cara al futur. Pel que fa en aquesta consideració no es pot deixar de recordar aquí quina ha estat, en canvi, la política de desinformació sistemàtica que va intentar dur a terme el govern de la Generalitat amb el suport de massa mitjans de comunicació. Només cal recordar, d'entre tants, els desafortunats programes del periodista «institucionalment correcte» Josep Cuní —amb la facècia de l'autosegrest del Conseller Molins inclosa— o els aberrants anuncis de la Junta de Residus i la D. G. del Medi Ambient que il·lustraven els peus de foto de maquetes d'incineradores multipropòsit de residus industrials amb frases com aquesta: per la xemeneia d'aquesta instal·lació solament surt vapor d'aigua...(!).

Però tornant als problemes derivats de la varietat de substàncies produïdes i de la dificultat per calcular els impactes ecològics i sanitaris, una de les propostes que demanem siguin preses en consideració és que les tècniques d'evacuació de residus es fonamentin en un terreny tècnicament segur. Què vol dir això? En primer lloc, que el nivell tècnic del tractament dels residus ha de correspondre's al de la mateixa producció dels béns.

L'esmentada dificultat per conèixer amb prou detall els riscos ecològics i sanitaris aconsella aleshores d'atorgar la màxima prioritat als sistemes de tractament que condueixin a residus d'immissions neutres perquè són segurs i no els cal un sistema de vigilància contínua. Dit ben clarament, els sistemes basats en seguretat passiva (sistemes de retenció, tractaments d'aigües residuals dels abocadors i ells mateixos, incineracions,...) sola-

ment poden ser acceptables com a complement transitori a una política prioritàriament basada en l'evitació i el tractament en origen, i això perquè els cal una vigilància contínua.

Per tant, sembla no aconsellable refugiar-se en els sistemes de seguretat passius, naturalment els més estimats per les grans corporacions que pressionen l'administració per causa de les enormes inversions, i beneficis econòmics no ho oblidem, que demanen. Sembla més assenyat posar en pràctica models més integrals i a llarg termini. Però això no serà possible sense un nou element: l'establiment d'un preu per al *bé medi ambient* i evitar així la situació actual, on l'administració permet que l'estàndard de la gestió dels residus sigui determinat pels processos del mercat. L'administració ha d'averiguar i fixar els objectius de qualitat social acceptable establint les previsions pressupostàries i impositives per als productes d'emissions, residus i aigües residuals. Fins aleshores no es podrà disposar d'un instrumental per poder posar en marxa unes solucions econòmica i ecològicament defensables. Crec que l'administració catalana ha de prendre bona nota d'aquesta proposta.

Posat que sóc conscient que el que us acabo d'exposar es fonamenta en part en els problemes derivats de la varietat de substàncies als residus, caldrà afegir-hi alguna cosa al respecte.

6. Els problemes de la varietat de substàncies als residus

A les discussions sobre el tractament i destinació final dels residus més adients, s'ha partit sempre d'uns criteris teòricament «objectius» de distinció ente els efectes dels diferents tipus de residus que en justifiquen un tractament, emmagatzament o deposició diferents.

Així, instintivament, es defineixen els residus hospitalaris com a perillosos i, en canvi, els urbans no. Però aquestes distincions es fan difícils d'establir quan les deixalles procedeixen de llars on hi ha malalts, o el que és més freqüent estan carregades cada vegada més de residus industrials com ara les piles, fàrmacs, pesticides i productes químics del bricolatge. La idea que avui dia ja s'ha acceptat àmpliament, és que quan les classificacions es fonamenten en criteris no comprovables per la ciència és millor bandejar-los.

La distinció habitual entre deixalles urbanes, especials, runes i inerts, etc., en funció del seu origen, porta a diferents exigències tècniques pel que fa al seu tractament. Això perquè es pressuposa que es poden analit-

zar i classificar les deixalles en funció dels seus efectes. Doncs aquest supòsit comunament acceptat per les administracions demostra una concepció errònia:

- de l'elaboració química dels materials i de la pròpia cinètica química.
- de les analítiques físico-químiques de les matèries, i encara
- de les analítiques en relació amb els efectes de cada matèria.

En resum, es confon el desitjable amb el possible perquè els efectes de les substàncies que componen els residus no són pronosticables amb prou garanties. Les argumentacions són conegudes per la comunitat científica llevat que s'estigui sotmès a pressions:

- a) perquè de la producció química de matèries en resulten forçosament un nombre incalculable de matèries secundàries.
- b) perquè d'aquestes solament se'n pot analitzar una part ínfima.
- c) perquè l'anàlisi dels efectes només pot examinar fragments molt petits dels efectes particulars de cada matèria, dels seus sinergismes i metabòlics.

El potencial de perillositat de les substàncies no ha estat avaluat fins ara amb prou rigor. Va ser menystingut en sobrevalorar la capacitat de les forces d'autodepuració (capacitat de neteja dels sòls, dels aqüífers, de la dispersió atmosfèrica,...) Articles recollint informació de la RF Alemanya parlen de 100.000 substàncies «velles», de les que van ser registrades segons les disposicions de la Llei sobre Productes Químics d'aquell país. Indefectiblement, amb aplaçaments temporals, han acabat sent transportades a abocadors de residus especials, urbans o de runes i inerts.

I ara que veig el Director General del Medi Ambient a la sala no puc d'estar-me de fer en veu alta una reflexió: vaig poder assistir recentment a les «Jornades sobre contaminació atmosfèrica des d'una perspectiva de futur», així s'anomenaven si no ho recordo malament. Doncs bé, la immensa majoria d'intervencions van concentrar-se a reseguir —amb massa triomfalisme al meu parer— les evolucions decreixents de les concentracions urbanes del diòxid de sofre, òxids de nitrogen, d'aquells contaminants, per entendre'ns més «clàssics». Però, i la perspectiva de futur?. Jo crec que no s'esmentava ni tan sols el present. Em va sobtar de no escoltar intervencions que prenguessin en consideració que de resultes de l'elaboració de cada substància particular en resulten forçosament milions de substàncies noves com subproductes, els quals ja sigui com a impureses afegides al producte pels processos de la química industrial, com a substàncies contingudes a les aigües residuals o als gasos emesos, o com a residus són causa d'efectes no controlables. No ho sé, tot plegat em va fer l'efecte d'una mena de noucentisme científic, de manca de rigor, de sotmetiment institucional.

Sembla com si es volgués ignorar un fet ben fàcilment comprovable, fins ara hi ha uns 6 milions de substàncies en dansa, de les quals 5 milions amb número CAS. I diàriament són notificades unes 1.000 noves substàncies al Chemical-Abstract-Service. El debat entre les administracions i els industrials, d'una banda i alguns científics i organitzacions ciutadanes, va ser incitat especialment en relació a grups de substàncies no produïdes intencionadament (per exemple les dioxines, bençopirines, nitrosamina) i, a més si es té en compte que els potencials d'efecte dels isòmers d'un sol grup de substàncies són clarament exponencials, els esforços per aconseguir uns bons catàlegs de diferents tipus de residus amb els seus efectes relacionats, semblen condemnats a esdevenir més aviat una eina per tranquil·litzar ciutadans mal informats que no pas a trobar models de gestió respectuosos amb la salut del medi i les persones.

Aquell de vosaltres que hagi tingut problemes de determinació analítiques sap de les dificultats existents i quins són els límits de les analítiques i molt especialment pel que fa a les barreges de substàncies d'orgànics. Sovint la gent s'adreça a l'administració, a les organitzacions cíviques i ecologistes amb ampolletes d'un o d'altre «suc» recollit de tal abocador, abocament, indústria,...

Les anàlisis completes de les diferents matèries orgàniques particulars d'una barreja de substàncies, especialment d'una matriu de residus, resulten generalment completament impossibles. L'escàndol produït en relació amb les morts produïdes per les immissions a l'abocador controlat *de la FONSANTA* ho va posar de manifest. La pregunta sobre què és el que conté una mostra no es pot pràcticament respondre. Per aquesta raó, estudis orientatius amb Cromatografia de Gasos a les aigües de lixiviació d'abocadors apunten a una multiplicitat de substàncies que escapen, per regla general, a una anàlisi completa per aquesta raó de multiplicitat de les substàncies, de la matriu especial i dels procediments de concentració emprats. Tot això ve agreujat a Catalunya pels límits de detecció establerts en les biblioteques de l'instrumental de les poques entitats que estan en bona disposició de fer-ho, com ara és el cas del CSIC (Centre Superior d'Investigacions Científiques).

Si ens posem en els límits de l'analítica en relació ara als efectes, analistes i biòlegs ensopeguem amb unes limitacions que escapen als simples sistemes de descripció causa-efecte. D'una manera molt resumida les impossibilitats vénen de:

— la composició dels residus quant a les substàncies amb conseqüències medioambientals és encara força desconeguda.

- encara que es conegués podria variar per canvis mínims dels processos de producció (matèria primera, pressió, temperatura, receptacle, etc.)
- encara que es conegués el llistat exhaustiu d'aquestes substàncies particulars dels gasos d'emissió, residus o aigües residuals, no es podria disposar de les suficients dades dels seus efectes.
- encara que es conegués totes aquestes dades d'efectes es desconxeria l'efecte conjunt (sinergismes i antagonismes). Exemple: l'accident de la SANDOZ al Rin.
- encara si es conegués l'anterior, caldria considerar els efectes dels productes metabòlics.

...una anàlisi en relació als efectes resulta impossible ara i, previsiblement, a l'esdevenidor.

El desig de conèixer i avaluar amb tota seguretat les substàncies contingudes als residus malgrat la impossibilitat demostrada, té el seu origen en la intenció de trobar possibilitats de tractament més barates per a substàncies «menys perilloses».

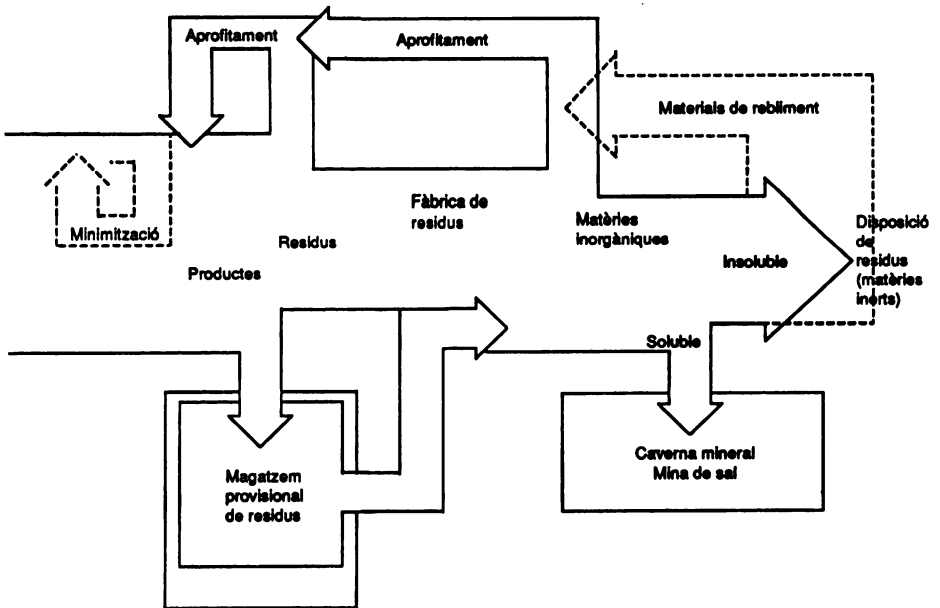
Totes aquestes limitacions analítiques, fonamenten la proposta que fóra desitjable que s'instaurés un tipus de legislació i plans directors de residus que incorporessin les analítiques orientades al tractament dels residus amb l'objecte d'arribar a residus d'immissions neutres. Això sí que sembla possible i aleshores permetria que d'altres ens més qualificats, per exemple sanitat pública, toxicologia, fessin una tasca de control independent i molt més difícil de mediatitzar. Així defugirem la situació actual de casa nostra, però també de moltes regions europees, on les mateixes administracions que promouen determinades instal·lacions que, indiscuïblement, tenen uns efectes determinats o no sobre el medi i la salut, es veuen forçades a minimitzar-los. No els residus, sinó els efectes que declaren sobre la salut o el medi!. I és que no es pot ser jutge i part. Però com ho vegeu, ara ja tornariem a parlar del rebutjat Pla Director i ja m'he allargat més del que fóra convenient.

Renuncio, doncs a presentar-vos un model possible però confio que aquest parell d'esquemes serveixin per donar una pista del contigut de la proposta i, en tot cas, durant el debat podríem aprofundir aquells aspectes que us hagin pogut interessar.

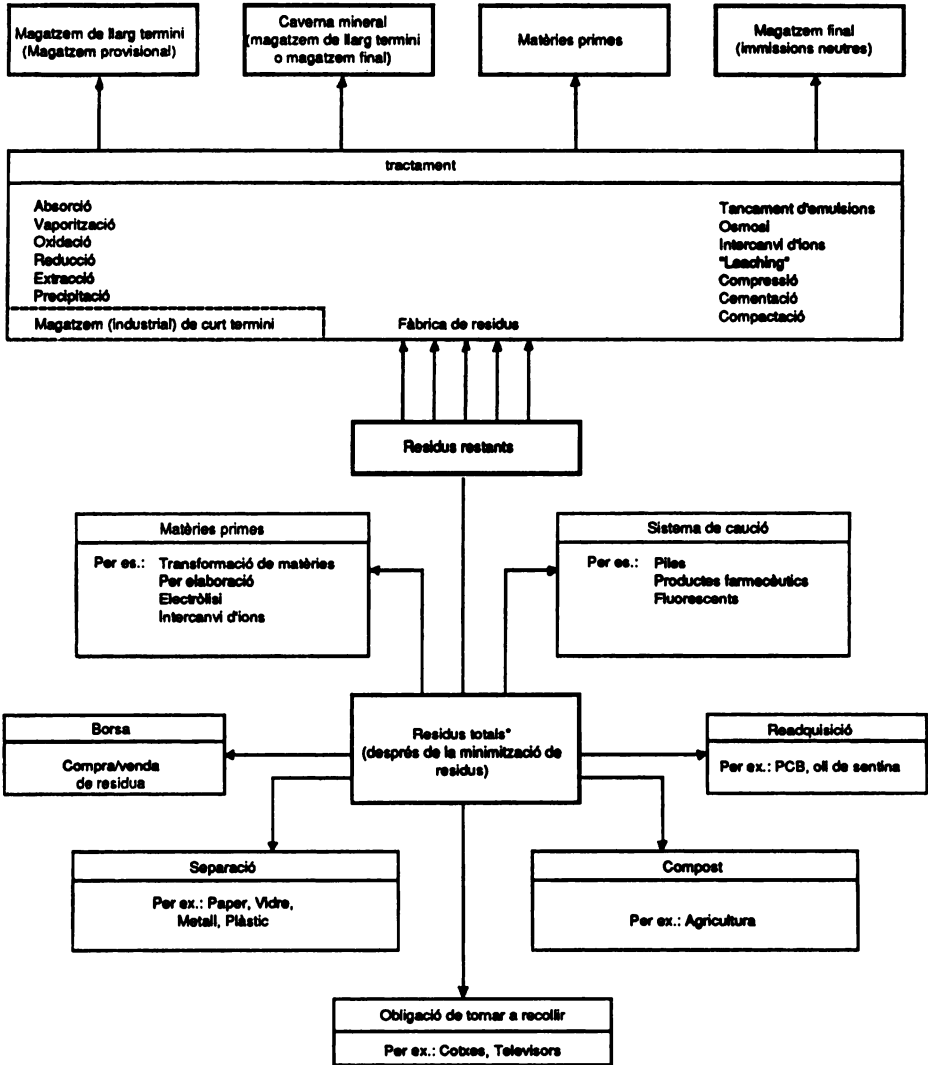
Moltes gràcies.

ECONOMIA DELS RESIDUS

Recorreguts de les matèries

Recorreguts de les substàncies dels residus

* Provenient de: indústries en producció, agricultura, deixalles urbanes, mineria, llots de depuració.